

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 796.41(497.4Celje)"1890/1940"

Prejeto: 20. 10. 2008

Telovadno društvo "CELJSKI SOKOL" 1890–1940

IVANKA ZAJC-CIZELJ

dr., arhivska svetnica

Zgodovinski arhiv Celje, Teharska 1, SI-3000 Celje

e-pošta: ivanka.cizelj@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Sokolsko gibanje se je začelo v šestdesetih letih 19. stoletja na Češkem kot narodno telovadno gibanje in se je kmalu razširilo tudi v druge slovanske dežele habsburške monarhije. Celjski Sokol je bil ustanovljen leta 1890 – najprej samo kot telovadno društvo, leta 1903 pa je osnovnemu namenu dodal še narodno razsežnost. Leta 1910 je bil zgrajen Sokolski dom v Gaberjah in ustanovljena Celjska sokolska župa, ki se je leta 1914 razdelila na celjsko in mariborsko. Delovanje Sokola je po prevratu dobilo nov pomen. Leta 1929 je z ustanovitvijo Sokola kraljevine Jugoslavije postal centralistična organizacija, katere naloga je bila "vzgajati telesno zdrave, moralno trdne in nacionalno zavedne državljane kraljevine Jugoslavije".

KLJUČNE BESEDE: Sokol, Celje, društvo, sokolska župa, zveza, starosta, načelnik, član, brat, sokolski dom, žlet, pravila, statut

ABSTRACT

GYMNASTIC SOCIETY "SOKOL IN CELJE" 1890–1940

The Sokol movement (from the Czech word for falcon) began in the 1860s in Bohemia as a national gymnastic movement and soon after expanded into other Slavic lands of the Habsburg Monarchy as well. "Sokol in Celje" was founded in 1890 and although initially its purpose was that of a gymnastic society, a national purpose was added to its basic mission in 1903. In 1910, Sokolski dom (Sokol hall) was built in Gaberje and Celjska sokolska župa (a union of Sokol societies in Celje) was founded, which in 1914 split into the branch in Celje and the one in Maribor. After the World War I, the disintegration of the Habsburg monarchy and the foundation of the Yugoslav state, the activities of the Sokol acquired new dimensions. With the establishment of the Sokol of Kingdom of Yugoslavia in 1929, Sokol became centralistic organization with the goal "to bring up physically healthy, morally strong and nationally conscious citizens of the Kingdom of Yugoslavia".

KEY WORDS: Sokol, Celje, associations, Sokolska župa, unions, staroste (heads), chiefs, members, brothers, Sokolski dom (Sokol hall), žleti (performances), regulations, statutes

Sokolsko gibanje

Sokolstvo se je kot narodnoobrambno gibanje začelo v šestdesetih letih 19. stoletja na Češkem, ko se je po padcu Bachovega absolutizma pojavila potreba po združevanju v duhu krepitve telesa in duha; začetniki sokolskega gibanja so bili: dr. Miroslav Tyrš, Jydrich Fügner, dr. Greger in drugi.

V Tyrševem idejnem pogledu na sokolstvo je viden izrazit poudarek na duševnem in telesnem razvoju naroda kot celote, ki bi preprečil propad malih narodov – torej je šlo za narodno gibanje ne glede na versko, politično, stanovsko in nacionalno pripadnost, v katerem je bila dejavnost posameznika podrejena višjim – skupnim ciljem.¹

V Enciklopediji Slovenije je sokolstvo označeno kot nacionalistično telovadno gibanje slovanskih narodov, ki je pomenilo v slovanskih deželah habsburške monarhije odgovor na delovanje nemške nacionalistične telovadne organizacije Turnverein.²

O sokolstvu kot gibanju je dr. Laza Popović napisal leta 1922 med drugim, da so Sokoli ljudje s pravilno in harmonično oblikovanim telesom, duhom in dušo; torej krepki, zdravi in zavedni ljudje, katerih skupni cilj je korist naroda.³

Sokolska dejavnost se ni omejevala le na proste vaje in vaje na orodju, kajti že v osnovni ideji sokolstva je bilo vključeno prebujanje narodne zavesti. Značilne sokolske prireditve so bili zletji, ki so navadno zbujali občudovanje gledalcev.

Z množično udeležbo obeh spolov vseh starosti in skladnim nastopanjem so telovadci dajali vtis idejne enotnosti, kot opisuje tudi poročevalec v Novi Dobi s temi besedami: *"Pravo sokolovanje je le tam, kjer mu je izhodišče telovadnica! Sistematično delo skozi vse leto se najbolje očituje v prostih vajah, ki so bile, so in bodo jedro sokolske telovadbe in prostovoljne discipline. Stotine gibajočih udov in teles, spojenih v enoten, ritmično skladen gib, najbolje simbolizirajo sokolsko stremljenje po geslu: "Poedinec nič, celota vsesplošna prostovoljna disciplina, pa daje splošni videz sokolske moči."*⁴

Kralj Aleksander je 4. decembra leta 1929 poslal predsedniku ministrskega sveta, ministru za notranje zadeve, divizijskemu generalu Petru R. Živkoviću pismo s tole vsebino: *"Odobravajoč vašo lepo zamisel, da združite zaradi telesnega in moralnega vzgajanja vse zdrave sile mojega dragega naroda v eno viteško organizacijo: Sokol kraljevine Jugoslavije, osvajam s poseb-*

*nim zadovoljstvom vaš predlog, da načeljuje Sokolu kraljevine Jugoslavije vselej prestolonaslednik kraljevine, ter vas pooblašča, da ustavite zato v zakon o ustanovitvi Sokola kraljevine Jugoslavije potrebno zakonsko odredbo."*⁵

V istem Uradnem listu je izšel zakon o ustanovitvi Sokola kraljevine Jugoslavije; Sokol je tako postal viteška organizacija, ki je skrbela za telesno in moralno vzgojo državljanov.

"Pravi" član je lahko postal vsak odrasel neoporečen državljan kraljevine; poleg odraslih (polnoletnih oseb) so v društvo sprejemali tudi otroke (sokolska deca) in mladino (sokolski naraščaj).

Sokolska organizacija je zajemala:

- društva kot osnovne krajevne organizacije, ki so vodile neposredno vzgojo vseh pripadnikov Sokola na svojem območju (statut je predvideval enote še nižje od društev – čete, ustanavljali naj bi jih na podežlju);
- župe, ki so združevale več sokolskih društev in
- zvezo kot najvišjo enoto, ki je združevala vse sokolske župe v državi in je imela sedež v Beogradu.⁶

Na osnovi 11. člena navedenega zakona je izšla uredba osrednje vlade št. 157 – Statut o organizaciji in poslovanju Sokola kraljevine Jugoslavije, katerega namen je bil *"vzgajati telesno zdrave, moralno trdne in nacionalno zavedne državljane kraljevine Jugoslavije"*. To naj bi dosegel *"z vzporednim vzgajanjem telesa in duše po Tyrševem sokolskem sistemu"*, ki je bil že vpeljan pri domačih društvih.

Sokol kraljevine Jugoslavije je lahko postal član Zveze slovanskega sokolstva in sorodnih mednarodnih in meddržavnih organizacij, ki niso bile ustanovljene na podlagi stanovskih in verskih načel.

Reden član je lahko postal vsak neoporečen državljan kraljevine Jugoslavije, ki je dopolnil osemnajst let in je sprejel sokolska načela, ne glede na spol, vero in socialni položaj, izredni član pa vsak Slovan – pogoji so bili enaki – ki je prebival v Jugoslaviji.

Poleg rednih članov so lahko delovali v Sokolu še otroci (deca) – deklice in dečki v starosti od 6. do 12. leta in mladostniki (naraščaj) – dekleta in fantje od 12. do 18. leta.

Člani in članice so se med seboj tikali in se naslavljali z "brat" oziroma "sestra", pozdravljali so se z "zdravo", in sicer najprej mlajši starejše.

¹ Bogunović: Ideja i razvitak čehoslovačkoga sokolstva, str. 83–85.

² Enciklopedija Slovenije 12, str. 144 (geslo: Sokolstvo).

³ Popović: O Sokolskom radu, str. 77 in 80.

⁴ Nova Doba, Sokol Celje – matica je polagal račun, 22/1938.

⁵ Ur. l. Dravske banovine, 11/1929.

⁶ Ur. l. Dravske banovine, 11/1929, uredba št. 35, Zakon o ustanovitvi Sokola kraljevine Jugoslavije.

Člana Sokola, učiteljica Zofka Debenjak in dr. Milko Hrašovec, na blagoslovitvi prapora najmlajših Sokolov – "dece", 23. 5. 1937 (ZAC, fototeka Pelikan, ške. 2, sig. 564)

Ustanovljen je bil tudi poseben sklad, v katerem so zbirali sredstva za pomoč članom, ki so se poškodovali na prireditvah ali vajah, ter za pokritje najnujnejših potreb siromašnih obolelih članov, naraščaja in dece.

Predpisani so bili enotna sokolska obleka in znaki na civilni obleki; telovadno in slovesno uniformo, sokolske znake in uporabo teh je predpisovala uprava Zveze.

Vsak pripadnik sokolske organizacije je imel posebno izkaznico z evidenčno številko in sliko.⁷

S tem zakonom je bila izvedena centralizacija sokolstva, kajti Zveza je postala vrhovna uprava organizacije, administracije in delovanja Sokola v državi in navzven; predpisovala in spreminjala je pravilnike in poslovnike sokolskih žup in društev in

jih usklajevala z obravnavanim zakonom in statutom.

Tako je Sokol postal ustanova, ki je pomagala širiti jugoslovanski nacionalizem med ljudstvom in predvsem mladino, to pa naj bi pospeševali tudi z ustanavljanjem vaških čet (telovadba teh je bila omejena na izvajanje nekaterih preprostih skupinskih vaj in korakanje pri javnih nastopih in prireditvah), z določenimi olajšavami pri služenju vojaščine in s pritiskom na učitelje.

Na osnovi uredbe o olajšavah pri služenju kadrovskega roka, ki je bila razglašena v Službenem vojnem listu št. 1 za leto 1930, so imeli člani Sokola te ugodnosti:

- član Sokola, ki je bil do dneva nabora aktiven telovadec v katerem od sokolskih društev ali v sokolski četi Zveze Sokola Kraljevine Jugoslavije (nepretrgano in najmanj) pet let, je imel pravico do skrajšanja vojaščine, in sicer član, ki je bil vpoklican na služenje s polnim rokom za tri mesece; član, ki je imel zaradi kakršnegakoli razloga skrajšan rok, pa za 45 dni. Vsak vojni obveznik, ki je želel izkoristiti to olajšavo, je moral pri naboru pokazati veljavno sokolsko izkaznico. Vse sokole, ki so bili predčasno odpuščeni, so v vojaških evidencah upoštevali kot da so na začasnem dopustu;
- sokoli so imeli prednost pri napredovanju v vojski;
- dobili so izredni dopust za udeležbo na sokolskih prireditvah in
- imeli so prednost pri odobritvi daljšega rednega dopusta, ki je pripadal vojaku po šestmesečnem služenju, trajal je lahko od 15 do 30 dni.⁸

Za šolske nadzornike, upravitelje in učitelje meščanskih in osnovnih šol je prosvetni minister izdal odredbo s temi navodili:

1. vsi učitelji in učiteljice naj se v najkrajšem času seznanijo z Zakonom o Sokolu Kraljevine Jugoslavije ter s statuti, organizacijo in poslovanjem SKJ. Telesno vzgojo naj poučujejo po načelih Tyrševega sokolskega sistema in podučijo mladino o ugodnostih, ki jih imajo člani Sokola;
2. dolžnost učiteljev je dejavno, posredno in neposredno, sodelovati pri krepitvi sokolske ideje ter v sokolskih društvih in četah;
3. v krajih, v katerih ni sokolskih organizacij, se morajo povezati z zainteresiranimi in najbližjo sokolsko župo ter poskrbeti, da bo sokolsko društvo čim prej ustanovljeno;

⁷ Ur. l. Dravske banovine, 34/1930, uredba št. 157, Statut o organizaciji in poslovanju Sokola kraljevine Jugoslavije.

⁸ *Nova Doba*, Sokolstvo, Olajšave pri odsluževanju kadrskega roka za člane Sokola, 103/1930.

4. poskrbeti morajo, da se ob pomoči sokolskega društva po vaseh ustanovijo sokolske čete za vzgojo mladine in odraslih;
5. krajane naj seznani z ugodnostmi, ki jih imajo sokoli kot vojni obvezniki;
6. sokolu pomagajo v boju proti alkoholizmu, pri varčnosti in skrbi za pospeševanje zdravja;
7. propagirajo naj splošno telesno vzgojo po Tyrševem sistemu in splošno vzgojo po sokolskih načelih;
8. šolski prostori naj bodo na voljo Sokolu. Otroci, ki so člani Sokola, ne smejo ovirati pri delu v Sokolu;
9. učitelji naj se udeležujejo tečajev in predavanj, ki jih organizira SKJ za seznanjanje učiteljev in učiteljic s sokolstvom;
10. banski in sreski šolski nadzorniki morajo budno bedeti nad širjenjem sokolske ideje, to pa mora biti vidno tudi iz njihovih poročil – posebej za vsakega upravitelja, nadzornika, učitelja oz. učiteljico.⁹

Leta 1934 (17. januarja) je bil izdan zakon o obvezni telesni vzgoji, ki je imel nalogo, da z obvezno telesno vzgojo poskrbi za telesno, нравstveno in narodno vzgojo vseh šolajočih se dečkov in deklic.¹⁰

Vrh je Sokol dosegel leta 1935, ko je bilo v Sloveniji 316 društev z 20000 člani in 7600 članicami; v treh letih je število društev padlo na 278, članstvo pa za 4100.¹¹

Zadnja leta pred drugo svetovno vojno je bilo slutnjo vojne čutiti tudi iz člankov o delovanju Sokola, kajti ponovno so opozarjali na Tyršovo svarilo, ki pravi med drugim: *"Vsa zgodovina stvarstva vobče in človeštva posebej je večni boj za bitje in obstanek, v katerem podleže in izgine, kar ni za življenje sposobno in je celoti na poti. Tako se glasi ta splošni, ta neizprosni zakon, ki vlada v prirodi in ki ga ni mogoče zakleti niti z molitvami, niti s samoslepilnimi besedami, da, tudi ne s podedovano pravico. Njemu so podlegli drobni kakor tudi mogočni nekdanji stvori, ... njemu so podlegle najmočnejše družbe in narodi, ... njemu so podlegli brž, ko se je naposled neogibno pridružila še vseobča skaza notranjega življenja. To vse v dokaz, da nobena sila, niti ne najsijajnejša preteklost, ampak samo zdrava in delavna sedanjost jamči narodom bodočnost. – Mi seveda se oziramo tu le na človeštvo. Naj se že ona odprava s pota tu godi počasi ali siloma, toliko je tudi tukaj gotovo, da je vsak narod izginil*

le po lastni krivdi svoji, in ravnotako je gotovo, da se na bojiščih ne odločuje usoda narodov, da je že odločena pred bojem."

"Kaj je tedaj nujna sokolska naloga v sedanjem mednarodnem položaju in v sedanjih notranjih naših razmerah," so se spraševali celjski sokoli. Odgovor so našli v moralnih in materialnih pripravih na obrambo domovine.¹²

Ob Sokolu je po letu 1906 delovala še katoliška telovadna organizacija, ki se je v najuspešnejših letih po številu članov kosala s Sokolom; organizirana je bila v obliki odsekov pri katoliških društvih.

Leta 1907 se je deset telovadnih odsekov povezalo v Zvezo telovadnih odsekov Slovenske krščansko-socialne zveze (SKSZ). Imela je svojo himno, kroje (društvene obleke) in prapore. Leta 1909 se je preimenovala v Zvezo orlov in delovala še naprej v okviru SKSZ; osamosvojila se je leta 1921, ko je bila ustanovljena Jugoslovanska orlovska zveza, ki je združevala hrvaško in slovensko podzvezo. Leta 1927 je na Hrvaškem orlovsko gibanje zamrlo in slovenska podzveza se je osamosvojila in preimenovala v Zvezo; z zakonom o ustanovitvi Sokola kraljevine Jugoslavije je bila razpuščena.

V novo organizacijo se "orli" niso vključili, ker bi s tem *"podprli unitaristično, centralistično in protikatoliško telovadno zvezo, to pa bi bilo v nasprotju z njihovim dolgotrajnim delom, ki mu telovadba nikakor ni bila prvi namen"*.

Po razpustitvi orlov so v okviru katoliške prosvetne zveze začeli ustanavljati fantovske odseke, ti so se leta 1937 združili v Zvezo fantovskih odsekov¹³ s sedežem v Ljubljani; v Celju je delovala Podzveza fantovskih odsekov.

Telovadni odsek Orel v Celju je bil dokaj močna organizacija; leta 1923 je "dijaška vrsta" celjskega Orla priredila telovadno akademijo in čisti dobiček namenila Dijaški Marijanski kongregaciji v Celju za preureditev knjižnice in dopolnitev knjižnega gradiva.¹⁴

S preureditvijo stavbe Ljudske posojilnice v Samostanski ulici leta 1928 je društvo dobilo sodobno telovadnico in preostale prostore – v bistvu "Orlovski dom". Nad vrati je bil napis: "Bog živi".¹⁵

⁹ Nova Doba, Sokol in učiteljstvo, 99/1930.

¹⁰ Nova Doba, Sokol in obvezna telesna vzgoja, 3/1938.

¹¹ Enciklopedija Slovenije 12, str. 146 (geslo Sokolstvo).

¹² Nova Doba, Sokol in obvezna telesna vzgoja.

¹³ Enciklopedija Slovenije 8, str. 148, 149 (geslo: Orel).

¹⁴ ZAC, MOC II, šk. 27.

¹⁵ ZAC, MOC II, šk. 92.

Celjski Sokol

Prvo sokolsko društvo z imenom Južni Sokol je bilo ustanovljeno leta 1863 v Ljubljani. Vlada ga je že leta 1867 razpustila, vendar ne za dolgo, kajti sokoli so se v Ljubljani kar kmalu ponovno organizirali in leta 1868 nastopili na nacionalni manifestaciji v Savinjski dolini – na žalskem taboru.

Leta 1882 so ustanovili telovadno društvo Savinjski Sokol v Mozirju.

V Celju je skupina mladih somišljenikov pod vodstvom dr. Dragotina Trea, ki se je v Celje priselil iz Novega mesta – tam je deloval pri Dolenskem Sokolu – leta 1890 ustanovila društvo "Celjski Sokol". Ustanovitvena slovesnost je bila delno v Celju in delno v Žalcu.

Iz društvenih pravil, ki jih je potrdilo namestništvo v Gradcu 16. julija leta 1890, je vidno, da je bil edini namen društva spodbujati in omogočati pravilne telesne vaje.

Za to pa so bili potrebni ustrezni prostori in strokovno usposobljeni ljudje, zato je društvo takoj po ustanovitvi začelo akcijo za pridobitev telovadnice in namestitev učitelja telovadbe; predvidevali so, da bodo dali telovadnico (za primerno odškodnino) na voljo tudi nečlanom.

Poleg osnovne dejavnosti – telovadbe – je društvo organiziralo javne telovadne nastope, društvene izlete in druge prireditve – na primer kulturne in zabavne večere z recitacijami, petjem, gledališkimi predstavami, govori, branjem in plesom.

Statut je dopuščal društvu, za uresničevanje društvenega cilja, ustanavljati telovadne in kulturne sekcije – kot pevski zbor, godbo in kolesarsko sekcijo. Člani te naj bi dobili posebna društvena oblačila.

Zabave, ki jih je prirejalo društvo z vstopnino ali brez nje, so lahko obiskovali le člani in vabljeni ali vpeljeni gostje.

V društvo so se lahko včlanili prebivalci Celja in okolice (domačini) ter tudi od drugod (zunanji). Kandidate je v društvo sprejel odbor s tajnim glasovanjem. Člane so delili na izvršujoče, ki so sodelovali pri telesnih vajah, podporne in častne.

Dolžnost članov je bila:

- po njihovih močeh skrbeti za razvoj društva,
- plačevati prispevke kot je določal občni zbor,
- delati v skladu s sklepi društvenega odbora in odločitvami njegovih pooblaščenцев.

Izvršujoči in častni člani so imeli poleg pravice do sodelovanja na občnem zboru še pravico voliti in biti izvoljeni ter pravico nositi društveno uniformo ob posebnih priložnostih – predvsem kadar je društvo skupinsko nastopalo – na izletih, veseljah in drugih prireditvah, če je tako določil odbor.

Društveno premoženje je obsegalo: telovadno orodje in drugo opremo, dohodke od vstopnin, vplačila članov in učencev ter darove in čiste dohodke od društvenih prireditev.

Po morebitni razpustitvi ali ukinitvi društva bi premoženje dobila Narodna čitalnica v Celju.¹⁶

Leta 1903 je društvo spremenilo pravila in v njih še posebej poudarilo nacionalno plat delovanja – *"Društveni namen je krepitev telesnih in нравnih moči v slovenskem ljudstvu."*

Delovanje je društvo razširilo na poučevanje mladine, predavanja, razprave in ustanovitev knjižnice.

Članstvo ni bilo nikjer strogo opredeljeno, na primer, da gre samo za moške člane – v tej izvedbi pravil je jasno dopuščena možnost včlanitve žensk: *"Član more biti vsaka oseba, ki je 18 let stara, neomadeževana in je bila od odbora sprejeta v društvo."*

Določena sta bila poslovni jezik in znak društva: *"Poslovni jezik društva in odbora je slovenski"; znak je "Sokol"; društveno geslo se glasi "Krepimo se!"*

Z novimi pravili so spremenili tudi določilo o namenu premoženja po razpustitvi ali ukinitvi, ki pravi, da dobi premoženje Posojilnica v Celju, ki je 22. avgusta leta 1903 sprejela odločitev, da bo po morebitni ukinitvi upravljala premoženje društva in ga izročila prvemu slovenskemu telovadnemu društvu, ki bi nastalo v Celju z enakim namenom.

Spremenjena pravila je odobrilo ministrstvo za notranje zadeve z razglasom št. 52966 (17. marca leta 1904).¹⁷

Celjski Sokol so vodili v obdobju 1890–1940:

staroste: dr. Josip Vrečko, 1890–1895, dr. Alojzij Brenčič, 1895–1898, dr. Josip Karlovšek (podstarosta), 1899, dr. Ivan Dečko, 1900–1904, dr. Josip Karlovšek, 1905–1908, dr. Gvidon Serbec, 1909, Jože Smertnik, 1910–1923, dr. Milko Hrašovec, 1923–1940;

podstaroste: dr. Ivan Dečko, 1890–1895, dr. Fran Tominšek, 1896–1897, dr. Josip Karlovšek, 1898–1904, dr. Gvidon Serbec, 1905–1908, Miloš Štibler, 1909–1912, dr. Šandor Hrašovec, 1913–1914, dr. Anton Farčnik, 1918–1919, dr. Gvidon Serbec, 1920, dr. Milko Hrašovec, 1921–1922, dr. Leopold Vičar, 1923, Anton Mišja, 1924, Josip Kramar, 1925, Drago Sirec, 1926–1933, Tine Novak, 1936, dr. Alojzij Wendl, 1937–1940;

načelniki: Matija Benčan, 1894–1902, Josip Smertnik, 1902–1910, Anton Jager, 1910–1911, Prostoslav Furlan, 1911, Viktor Moškon, 1912–

¹⁶ ZAC, Celjski Sokol, šk. 1.

¹⁷ ZAC, Celjski Sokol, šk. 1.

1913, Lojze Jerin, 1914–1918 in 1919–1924, Drago Kralj, 1918, Ante Grobelnik, 1925, Rudolf Poljšak, 1926–1934, Stane Burja, 1935–1939, Konrad Grilec, 1939–1940;

načelnice: Cirila Rebek, 1920–1923, Marica Černej, 1923–1926, Mirka Gruden, 1927–1935, Mimica Lojkov, 1936–1939, Nada Delakorda, 1939–1940.¹⁸

Celjski Sokol je začel uspešno delovati takoj po ustanovitvi; število članov je kmalu naraslo na sto.

Prvi starosta je bil dr. Josip Vrečko, njegov namestnik pa dr. Ivan Dečko. Ker sta se oba ukvarjala predvsem s politiko, sta leta 1895 odstopila z vodstvenega položaja v društvu; kot starosta je nastopil dr. Alojzij Brenčič in kot podstarosta dr. Fran Tominšek, ki ga je po preselitvi v Ljubljano zamenjal dr. Josip Karlovšek.

Telovadbo je najprej vodil dr. Treo; leta 1893 je to delo prevzel Matija Benčan, uspešen telovadec in nekdanj načelnik ljubljanskega Sokola. Na tem položaju je bil deset let in vzgojil veliko uspešnih telovadcev.

Največji problem, s katerim se je srečalo mlado društvo, je bila telovadnica – tu jim je priskočila na pomoč okoliška deška šola v Razlagovi ulici – na voljo jim je dala svojo telovadnico, sokoli pa so jo ustrezno opremili. Od leta 1895 so v tem prostoru telovadili tudi dijaki slovenskih gimnazijskih razredov.

Sokoli so prirejali samostojne nastope in uspešno sodelovali na prireditvah drugih društev.

Leta 1897 je društvo dobilo svoj prapor – blagoslov prapora je pospremilo s telovadnim nastopom in narodno veselico ter vse skupaj povežalo z otvoritvijo Narodnega doma.

Naslednje leto so sodelovali pri blagoslovitvi prapora celjskega pevskega društva in leta 1899 pri sprejemu čeških študentov in profesorjev v Celju, med katerimi je bil tudi Ivan Vladimir Hrasky, graditelj celjskega Narodnega doma. Odnos Celja do sokolov je opisal Janko Orožen: *"Ob vseh teh prilikah so bili Sokoli na celjskih ulicah izpostavljeni ne samo besednim, temveč tudi dejanskim napadom nestrpnih ponemčencev."*¹⁹

Večja kriza v Sokolu je nastala leta 1899, ko je starosta dr. Alojzij Brenčič zaradi prezaposlenosti odstopil in društvo ni moglo dobiti ustreznega človeka. Začasno je delo staroste opravljal njegov namestnik dr. Josip Karlovšek.

Leta 1900 je postal starosta dr. Josip Dečko in opravljal to delo do leta 1905. V tem času so še bolj poudarjali nacionalno naravo društva – to je vidno tudi iz statuta, ki je najverjetneje Dečkovo delo.

Kot načelnik je leta 1902 zamenjal Benčana Jože Smertnik, ki je strokovno in sistematično vodil telovadbo; dobro je obvladal sokolsko literaturo in telovadne prvine. Delovanje celjskega Sokola je usmeril predvsem v telesno vzgojo (izpopolnjevanje vaj in organiziranje telovadnih prireditev) – torej v širitev osnovne dejavnosti; okrepila se je tudi ženska vrsta Sokola in leta 1903 začela delovati kot samostojen oddelek članic.

Kulturno-zabavne dejavnosti (zabavne, glasbene in kulturne prireditve) in kolesarstvo so bile odslej v ozadju. Uspeh se je takoj pokazal – na drugem vsesokolskem zletu v Ljubljani leta 1904 je bilo v slavnostnem sprevodu že 69 celjskih sokolov; uspeh članov pri tekmah je bil več kot zadovoljiv, brat Smertnik je v višjem oddelku dobil prvo oceno, brat Vilko Kukec iz Žalca pa drugo. Uspehi niso izostali niti na vsesokolskem zletu leta 1906 v Zagrebu.

Narodnobuditeljsko delo je opravljal Sokol tudi na izletih po bližnji in daljni okolici Celja ter po Štajerskem; posebej odmeven je bil izlet v Šentilj leta 1906. Celjski Sokol je bil uspešen pobudnik in pomočnik pri organiziranju novih sokolskih društev na Spodnjem Štajerskem; s tem je v bistvu pripravil podlago za ustanovitev celjske sokolske župe, ki je začela (na zunaj) delovati že leta 1908, v resnici pa je bila ustanovljena leta 1910.

Telovadnica v okoliški šoli je zaradi hitrega širjenja članstva postala kmalu pretesna in potrebno je bilo misliti na ustrežnejšo prostorsko rešitev. Društvo jo je našlo na ozemlju okoliške občine.

Ker mestna uprava ni dovolila graditi na mestnem območju, so gradili v Gaberjah. Tam je zrasel Sokolski dom – zgradba, ki je lahko zadostila potrebam hitro razvijajočega se društva.

Otvoritev Sokolskega doma je leta 1910 spremljal zlet Slovenske sokolske zveze, na katerega so povabili tudi druge slovanske sokole.

Mestne oblasti so sicer dovoljeno manifestacijo želele čim bolj potisniti na obrobje, zato je mestna uprava strogo prepovedala, tako domačinom kakor tudi gostom, hojo skozi mesto v sokolskih oblekah, in to tako za posameznike kot za skupine.

Prepovedala je tudi izstopanje sokolov na celjskem kolodvoru in določila kot izstopno postajo Štore.

Sokoli so organizirali konjenike, da so goste spremljali iz Štor mimo Teharij v Gaberje. Tam so imeli shajališče pri bratu dr. Dečku in tam so poskrbeli tudi za konje.

¹⁸ Koman: Voditelji celjskega Sokola v petdesetih letih.

¹⁹ Orožen: Sokol Celje matica ob zlatem jubileju.

Dr. Josip Karlovšek piše v svojih spominih, da se je prvotna ogorčenost domačinov in gostov nad mestno odredbo spremenila v navdušenje, saj so gostje spoznali širšo celjsko okolico, "slavno plemenito Teharje" in korakali ob zvokih narodne godbe. Razpoloženje v Štorah je bilo neprijetno za prispele, kajti: *"Vas Štore takrat še ni bila narodno prebujena. Ljudje, ki so gledali izžja oken hiš, niso kazali nobenega posebnega zanimanja, o pozdravljanju ni govora, ovacij nismo pričakovali. Pogrelo pa nas je nekoliko, da smo iz poslopja takratne šulferajnske šole čuli skozi okna hajlanje nekib hujškačev. A nas to ni motilo, goste pa smo poučili o teh značilnih takratnih navadah, ki smo jih Sokoli že bili vajeni."*²⁰

Za Smertnikom so si v načelstvu sledili Anton Jager, Prostoslav Furlan, Viktor Moškon in leta 1914 Lojze Jerin.

Aktivisti društva so bili med prvo svetovno vojno preganjani; društveno dokumentacijo in prapor je rešil pred uničenjem tajnik Sokola Stanko Erharič. Shranil ga je na podstrešju hiše, v kateri je stanoval.

Med prvo svetovno vojno je Sokolski dom zasedlo vojaštvo. Po prevratu so se Sokoli prostovoljno javili v vojaško službo in narodno stražo, ki jo je vodil brat Rafko Salmič. Sokolski prapor je rabil za vojaško prisego zvestobe narodu in novi državi.

*"Spomladi leta 1919 je Celjski Sokol dal pobudo za ustanovitev prostovoljne vojaške formacije "Celjska legija", ki je 11. maja leta 1919 odrinila na trenutno najbolj ogroženo točko v Gornjesavinjsko dolino, kjer je imela nalogo braniti sovražniku prehod preko koroško-štajerske meje. Pozneje se je ta četa udeležila tudi naše uspešne spomladanske ofenzive, ki se je končala z zasedbo Celovca 6. junija 1919."*²¹

V bojih za Koroško sta leta 1919 padla mlada člana Celjskega Sokola Franjo Malgaj in Srečko Puncer.

"Ko je vihar pojenjal, je bil Celjski Sokol zopet na delu. V odločilni meri je pomagal celjskemu Narodnemu svetu pri prevzemu mestne varnostne službe, pri organizaciji Narodne straže, pri poslovanjenju mestne občine, in v dveh oddelkih je poslal svoje pripadnike na Koroško, da pomagajo pri plebiscitnem delu." Starosta Smertnik je bodoče smerice društvenega dela izrazil z besedami: *"Odslej se moramo Sokoli vse bolj zanimati za javne zadeve in javno življenje, kakor smo to delali poprej, ko nismo imeli svoje*

države. Vsak Sokol ima pravico in dolžnost, da sodeluje po svojih zmogljivostih v onih političnih strankah, ki ne nasprotujejo sokolskemu programu."

Sokolsko društvo je imelo leta 1930 približno 1500 članov, od teh 1250 telovadcev. Pozneje se je število nekoliko zmanjšalo – nekaj tudi na račun ustanovitve samostojnega društva v Gaberjah leta 1937. Novo društvo je prevzelo Sokolski dom, matično pa je obdržalo veliko telovadnico v mestni osnovni šoli, saj jo je odkupilo od nemškega športnega društva ob prevratu, in se preimenovalo v Sokolsko društvo Celje matica. Po navedbah prof. Janka Orožna je leta 1940 imelo "5000 pripadnikov", od teh 500 telovadcev.²²

Celjska sokolska župa 1910–1940

Sokolstvo se je hitro širilo in Slovenska sokolska zveza je že pred letom 1910 začela misliti na ustanovitev zvez po pokrajinah, imenovanih župe; 10. maja leta 1908 je bil v Ljubljani sestanek zastopnikov štajerskih sokolskih društev, na katerem je bila sprejeta odločitev o ustanovitvi župe, ki bi povezovala štajerske Sokole. Naloga je bila zaupana Jožetu Smertniku, takratnemu načelniku Celjskega Sokola.

Prvi župni zlet je bil že pred uradno ustanovitvijo, in sicer 1. avgusta leta 1909 v Krškem.

Ustanovni občni zbor Celjske sokolske župe je bil 30. oktobra leta 1910.²³

Na ustanovnem občnem zboru je bil izvoljen tale odbor:

- starosta: dr. Josip Karlovšek, odvetnik iz Celja,
- I. podstarosta: dr. Ljudevit Štiker, odvetnik iz Brežic,
- II. podstarosta: dr. Franjo Rosina, odvetnik iz Maribora,
- načelnik: Jože Smertnik, ravnatelj iz Celja,
- tajnik: dr. Šandor Hrašovec, odvetniški kandidat iz Celja,
- blagajnik: dr. Jože Zdolšek, odvetniški kandidat iz Celja,
- zapisnikar: Miloš Štibler, zadržni revizor iz Celja,
- namestniki: M. Čulek, učitelj iz Šentjurja, J. Pikl, zasebnik iz Žalca in M. Velkavrh, zasebni uradnik iz Trbovelj.²⁴

²⁰ Karlovšek: Iz mojih spominov na sokolsko in narodno delo v celjskem okrožju.

²¹ Mejak: V viharjih in sončnih dneh pri Sokolu v Celju.

²² Orožen: Sokol Celje matica ob zlatem jubileju.

²³ Zupančič: Trideset let dela celjske sokolske župe.

²⁴ ZAC, MOC I, šk. 137.

Razvijte prapora Celjske sokolske župe, 10. 6. 1934 (ZAC, fototeka Pelikan, šk. 2, sig. 669)

Celjska sokolska župa je ob ustanovitvi pokrivala območje štirih okrožij in imela v okviru teh enote v 22 krajih:

- Celjsko okrožje z enotami v Celju, Žalcu, Št. Pavlu pri Preboldu, Braslovčah, Mozirju, Šoštanju in v Šentjurju ob južni železnici;
- Krško okrožje z enotami v Krškem, Sv. Križu pri Kostanjevici, Brežicah, Rajhenburgu (Brestanica) in v Sevnici;
- Mariborsko okrožje z enotami v Mariboru, Št. Lenartu v Slovenskih goricah, Ptuj, Ljutomeru, Ribnici na Pohorju in v Gradcu (Slovenj Gradec);
- Zagorsko okrožje z enotami v Zagorju, Hrastniku, Trbovljah in v Radečah.

Župa je ob ustanovitvi štela 1240 članov in članic ter 364 "naraščajnikov". Po razdelitvi župe leta 1914 na celjsko in mariborsko, so ostali v okviru celjske župe še 13 društev in 2 odseka.

Od ustanovitve zveze do začetka prve svetovne vojne je celjska župa organizirala tri župne zlete, in sicer 16. julija leta 1911 v Središče, 4. avgusta leta 1912 v Trbovlje in 14. junija leta 1914 v Brežice (javni nastop je bil na travniku pred mestom).

Dva meseca pozneje je vlada prepovedala delovanje celjske župe. Sokol je bil sicer prepovedan, ni pa bil zatrt, kajti kot piše Ivanka Zupančič: "...sokolska ideja s tem ni bila pokopana. Dalje je žarela v srcih, vsa zatiranje, vsa poniževanja je niso mogla pogasiti."

Župa je obnovila delovanje takoj po prevratu – kot staroste so si do leta 1940 sledili: Jože Smertnik do leta 1920, za njim je bil starosta (do junija leta

1927) dr. Gvidon Serbec in do februarja leta 1928 dr. Juro Štempihar; sledil mu je Jože Smertnik.

Od leta 1920 do leta 1930 so posavska sokolska društva (Brežice, Brestanica, Krško in Sevnica) delovala v okviru zagrebške župe, pozneje pa so se ponovno priključila celjski.

Leta 1929 so se društva Celjske sokolske župe soglasno priključila Sokolu kraljevine Jugoslavije.

Celjska sokolska župa je zaradi pomanjkanja strokovnega vadbenega osebja že leta 1911 organizirala prvi vadbeni tečaj, ki je potekal ob nedeljah, od 15. januarja do 12. marca; obiskovalo ga je 23 bratov iz društev.²⁵ Akcijo so sklenili ponoviti kmalu po obnovitvi delovanja; na seji 31. julija leta 1921 je odbor sprejel sklep o organiziranju štirnajst dnevnega vadbenega tečaja v oktobru. Nanj naj bi vsako od triindvajsetih društev poslalo najmanj enega udeleženca.

Na seji so ugotovili, da imajo "nadarjene in do vzetne člane in članice, katerim pa manjka za vaditelje oziroma za vaditeljice potrebne teoretične in praktične izobrazbe, posebno občutno je pomanjkanje vaditeljev (vaditeljic) za izobrazbo naraščaja in obstoja resna nevarnost, da bi se po sedanjem stanju ponekod morala zanemarjati najvažnejša panoga sokolskega dela, to je vzgojitev sokolskega naraščaja."

Zaradi pričakovanj, da bodo stroški višji, kot bi jih lahko pokrila župa, so se obrnili na mestni magistrat s prošnjo za finančno podporo in tudi za dovoljenje za uporabo telovadnice na mestni os-

²⁵ Zupančič: Trideset let dela celjske sokolske župe.

novni šoli v Celju. Računali so, da bi se tečaja udeležilo 46 kandidatov, to bi znašalo približno 45.000 K, oziroma 70 K na kandidata na dan (hrana, prenočevanje) brez potnih stroškov in stroškov za predavatelje, ki naj bi prišli iz Ljubljane.

Navedenega tečaja v predvidenem času ni bilo, kajti o podpori je občinski svet sklepal šele 16. januarja leta 1922 in jo na osnovi poročila finančnega in gospodarskega odseka odklonil. Kar zadeva sklepanje o uporabi telovadnice je župan dr. Hrašovec pripomnil: "*Telovadnica se je itak rabila.*"²⁶

To leto vaditeljskega tečaja torej ni bilo, je pa potekal tečaj za vodje skupin telovadcev (prednjaški), in sicer od 7. do 21. novembra.

V naslednjih letih je župa organizirala prednjaške, vaditeljske, smučarske, plavalne, obrambne in strelske tečaje ter tečaje iz lahke atletike.

Prav tako so se v teh letih zvrstile številne tekme tako odraslih telovadcev kot tudi otrok.

Sokoli so sami ali v povezavi z drugimi društvi organizirali spominske prireditve in akcije; tako so 9. marca leta 1930 priredili proslavo ob osemdeseti obletnici Masarykovega rojstva s slavnostnim predavanjem, pevskimi in glasbenimi točkami in filmsko predstavo. Na proslavo v Narodnem domu so povabili župana in občinske odbornike. Hkrati so se obrnili na občino z željo, da bi poskrbela za okrasitev mesta z zastavami.²⁷

Za nedeljo 15. julija leta 1930 je celjska sokolska župa načrtovala župni zlet vseh 23 društev z udeležbo zunanjih gostov. Obrnili so se na župana, da bi jim pomagal pri obveščanju, kajti to naj bi bil "*prvi veliki nastop Sokola kraljevine Jugoslavije v Celju*". Župan je izdal razglas in pozval lastnike hiš, naj izobesijo zastave; razglas sta objavila tudi časopisa Nova doba in Nemški časnik (Deutsche Zeitung).²⁸

Ob deseti obletnici koroškega plebiscita je celjska sokolska župa priredila (12. oktobra) žalno slovesnost na kateri so se z odkritjem spomenika kiparja Napotnika na pokopališču v Braslovčah poklonili koroškemu borcu, pesniku in publicistu Srečku Puncerju.²⁹

Eno večjih proslav, povezanih z župnim zletom, so načrtovali za Vidov dan (28. junij); od 6. do 10. ure dopoldne in po 15. uri popoldne naj bi bila tekmovanja ter od 10. do 12. ure proslava s katoliškim in pravoslavnim cerkvenim obredom, ki naj bi se je udeležila tudi "tukajšnja garnizija", za zvečer je bila načrtovana slavnostna sokolska akademija.

Za naslednji dan so načrtovali zlet s sodelovanjem več kot 3000 telovadcev, "*in to večinoma iz kmečkega stanu.*" Pričakovali so tudi obisk bana dr. Marušiča. Tega dne dopoldne naj bi bila predvidena skušnja, med 11. in 12. uro slavnostni sprevid in popoldne ob 15.30 javna telovadba.

Vabilo s programom je bilo naslovljeno na župana, kajti na ta dan naj bi se "*župa pokazala v vsej svoji veličini, saj se bodo zbrali v Celju vsi, ki v župnem okrožju mislijo in čutijo sokolsko.*"

V naslednjem dopisu so Sokoli prosili občino, da jim priskoči na pomoč pri obveščanju prebivalstva o dogodku in spodbujanju, da bi okrasilo hiše, kajti tako bodo gostje "*odnesli od mesta Celja in njega prebivalstva ugoden vtis. Saj je ta velika prireditev v korist tujskemu prometu in bodo od zunanjih obiskovalcev obrtniki in gostilničarji imeli velik basek.*"³⁰

Stoto obletnico Tyrševega rojstva so želeli Sokoli počastiti s poimenovanjem ene od celjskih ulic po njem. Na celjski mestni svet so leta 1932 naslovili več dopisov, v katerih so predlagali, da bi po Tyršu imenovali Gosposko ulico, "*katere ime je preživelo in spominja na čase tlačanstva*", ali pa Mariborsko oziroma Ljubljansko cesto.³¹

Zadevo so obravnavali na javni seji mestnega občinskega sveta in sklenili, da bodo sprejeli ta predlog kulturnega odseka: "*Ko se otvori kaka nova cesta, naj odsek predlaga, katera ulica se naj imenuje po Tyršu.*"³²

Sokoli, razočarani zaradi neuspeha pobude, so se ponovno obrnili na mestni svet in vlogo utemeljili tako: "*Vsa večja jugoslovanska mesta so se spomnila 100 letnice rojstva ustanovitelja največje slovanske kulturne organizacije in po njem imenovala po eno večjih ulic. Prepričani smo, da bo tudi mestni svet celjski uvidel umestnost našega predloga in ukrenil, da dobi celjsko mesto v najkrajšem času ulico po dr. Miroslavu Tyršu.*"

V dobi avstrijsko-nemškutarske oblasti je bila v Celju Jahn-gasse, v počast očetu nemškega turnerstva in to v mestu, kjer je po pretežni večini prevladoval slovenski življenjski in umetni potujčen. Ko se spomnimo takratne žalostne prilike, se nam zdi nepotrebno, podrobneje utemeljevati naš predlog."³³

Leta 1940 je bila župa razdeljena na osem okrožij:

1. Brežiško okrožje z društvi v Artičah, na Bizeljškem, v Brežicah, Cerkljah ob Krki, Krški vasi, Sv. Križu pri Kostanjevici, Sv. Petru pod sveti-

²⁶ ZAC, MOC I, šk. 42.

²⁷ ZAC, MOC II, šk. 22.

²⁸ ZAC, MOC II, šk. 22.

²⁹ ZAC, MOC II, šk. 30.

³⁰ ZAC, MOC II, šk. 12.

³¹ ZAC, MOC II, šk. 23.

³² ZAC, MOC II, šk. 23.

³³ ZAC, MOC II, šk. 23.

- mi gorami in četama v Sromljah in Kapelah pri Brežicah;
2. Celjsko okrožje je vključevalo društva Celje matica, Celje I, Štore–Teharje, Vitanje, Vojnik, Laško, Rimske Toplice–Šmarjeta in Sv. Jedrt nad Laškim;
 3. Sevnjsko okrožje z društvi v krajih Boštanj, Krško, Kozje, Radeče, Rajhenburg (Brestanica), Senovo in Sevnica ter četo v Loki pri Zidanem mostu;
 4. Šmarsko okrožje z društvi v krajih Ponikva, Rogatec, Rogaška Slatina, Šmarje pri Jelšah in Sv. Jurij pri Celju (Šentjur);
 5. Šoštanjско okrožje z društvi v krajih Gornji grad, Ljubno ob Savinji, Mozirje, Rečica ob Savinji, Braslovče, Polzela, Šmartno ob Paki in Šoštanj, Velenje ter četo v Orli vasi;
 6. Trboveljsko okrožje z društvi v krajih Dol pri Hrastniku, Hrastnik, Trbovlje, Zagorje in Zidani most;
 7. Vransko okrožje z društvi v krajih Gomilsko, Motnik, Sv. Pavel pri Preboldu, Vransko in četo v Sv. Juriju ob Taboru;
 8. Žalsko okrožje z društvi v krajih Griže, Petrovče, Sv. Peter v Savinjski dolini (Šempeter), Zabukovica in Žalec ter četo v Libojah.³⁴

Sokolsko društvo Celje po sprejetju Zakona o ustanovitvi Sokola Kraljevine Jugoslavije leta 1929

Po sprejetju tega zakona in pridružitvi celjskega društva k novi zvezi, naj bi bilo bolje poskrbljeno za materialni položaj društva, vendar ni bilo čisto tako, saj leta 1929 mestna občina ni odobrila društvu podpore s pojasnilom, da iz vloge ni mogoče razbrati ali gre za splošno podporo ali pomoč pri letovanju dvajsetih dečkov – telovadcev na Jadranu. V nadaljevanju obrazložitev še navaja, da je občina morala odkloniti vlogo z dne 27. maja leta 1929 zaradi pomanjkanja proračunskih sredstev. Sokol se z zavrnitvijo ni sprijaznil in se je ponovno obrnil na mestno občino ter prošnjo podprl z utemeljitvijo: "Ne moremo si misliti, da bi organizacija, kateri je po novem zakonu o Sokolu Kraljevine Jugoslavije v prvi vrsti od Najvišjega mesta poverjena telesna vzgoja mladine, in katere organizacija to delo tudi v polni meri izvršuje, od strani uprave mesta, katerega prebivalstvu je ta vzgoja v prid, ne bila deležna niti najmanjše podpore.

V naših vrstah telovadi več sto mladega prebivalstva celjskega mesta.

Naša organizacija vzdržuje vse telovadno orodje, na katerem telovadi celokupna mladina mestnih osnovnih šol.

Naša organizacija vzgaja tudi kulturno v veliki meri mestno mladino z raznimi predavanji, nastopi in izletmi."³⁵

Kaže, da tudi na to vlogo ni bilo pozitivnega odgovora, zato se je društvo julija ponovno obrnilo na mestni magistrat s prošnjo za podporo, v kateri navaja, da leta 1929 ni dobilo podpore, nekatera druga društva pa so jo dobila. Društvo je bilo v bistvu do tedaj odvisno le od svojih lastnih sredstev – članarine in dohodka od prirediteljev.³⁶

Mestni magistrat je društvu odobril 5000 din. To je Sokol sicer z odobravanjem sprejel, ni pa bil zadovoljen z višino, zato je prosil za povišanje sredstev – 10.000, se ponovno skliceval na pomembnost organizacije za državo in dejstvo, da je magistrat odobril tolikšno podporo tudi Kolu jugoslovanskih sester. Vlogo je utemeljeval tako:

"Z ustanovitvijo državne telesno vzgojne organizacije Sokol, katere predstavnik je podpisano društvo, je država naložila to vzgojo mladine tudi starejšim, nam. Da pa se izkažemo vredni tega zaupanja, hočemo in moramo to nalogo temeljito in vestno izpolniti. Za izvajanje te naloge pa žal samo dobra volja ne zadostuje. Neobhodno potrebne so telovadnice z vsem modernim orodjem in letna telovadišča.

Po novem šolskem zakonu so občine dolžne skrbeti za preskrbo in opremo telovadnic. Mestna občina celjska je v tem pogledu v prijetni zavezi, da je svoje storila s postavitvijo telovadnice v mestni osnovni šoli, pri čemur je udeleženo tudi naše društvo z manjšim deležem, medtem ko je vse orodje naša last. Društvo skrbi tudi za redno vzdrževanje in nabavo novega orodja popolnoma na svoj račun. Za uporabo vsega orodja in klavirja po mestni deški in dekliški šoli do sedaj nismo bili, z izjemo leta 1930, deležni od naslova vkljub prošnjam nobene podpore in je tudi sedaj ne zahtevamo, apeliramo le, da upoštevate to dejstvo in nas podprete vsaj tako kot druge organizacije.

Da se prilagodimo zahtevam moderne telovadbe in športa, nameravamo v najkrajšem času začeti akcijo za graditev letnega telovadišča in smo z lastnikom že v pogajanjih. Lastna sredstva bodo za nakup zemljišča premajhna. Prisiljeni bomo obrniti se na vse strani za podpore. Mesto Celje oziroma njega zastopniki te naše namere gotovo ne smejo onemogočiti s tem, da nam zaprosene podpore pri sestavi proračuna primerno ne zvišajo.

Zakon o ustanovitvi Sokola Kraljevine Jugoslavije izrecno navaja, da so občine dolžne podpirati društva. Društvo je državna organizacija z eminentno važno nalogo vzgoje mladine. Naslovu je gotovo mnogo na tem ležeče, da si mladina krepí telo in duha pod nadzorstvom, ne pa da postaja po

³⁴ Zupančič: Trideset let dela celjske sokolske župe.

³⁵ ZAC, MOC II, šk. 29.

³⁶ ZAC, MOC II, šk. 30.

cestah. Vso skrb je prostovoljno prevzela privatna iniciativa in tako občini prihranila precejšnje izdatke. Le radi večjega napredka se obračamo s prošnjo do naslova.

Po vseh dosedanjih izjavah najvišjih državnih predstavnikov je jasno, kako važnost polaga država v novo sokolsko organizacijo in jo postavlja daleč pred vse dosedanje druge organizacije. Menimo, da je tudi gg. občinskim zastopnikom vse to dovolj znano. Ne odrekamo važnosti nobeni narodni organizaciji, vendar pa smemo izreči željo, da se po vsem navedenem smatra naše društvo kot prvo ali vsaj prvim v redu enakovredno."

Vlogo so obravnavali na javni seji mestnega občinskega sveta 21. novembra leta 1930 pod predsedstvom župana dr. Alojza Goričana in na predlog prof. Mastnaka sprejeli sklep, da društvu, ki *"je danes državna institucija"*, povečajo dotacijo na 10.000 din ter jo izplačajo v dveh delih.³⁷

S centralizacijo sokolstva je država prevzela popoln nadzor nad tem gibanjem in skrbno bedela nad njegovo ideologijo, zato je tudi odstranila vso literaturo, ki ni bila v skladu z njenimi zahtevami. 20. junija leta 1931 je kraljevska banska uprava Dravske banovine po navodilu ministrstva za notranje zadeve razposlala vsem ravnateljstvom srednjih in meščanskih šol, učiteljiščem, sreskim načelstvom idr. obvestilo, da so v posameznih knjižnicah in čitalnicah knjige, ki so glede na vsebino sporne, ker izkrivljajo ideologijo sokolstva – v eni od narodnih knjižnic so našli knjigo Kulturna načela sokolstva na Češkem in v Jugoslaviji, ki jo je potrebno odstraniti, kakor tudi vse sorodne knjige. O morebitnih zaplembah knjig je bilo potrebno poročati prosvetnemu oddelku banske uprave.³⁸

Zveza mest Kraljevine Jugoslavije je na skupščini 22. oktobra leta 1933 v Novem Sadu sprejela resolucijo o sokolstvu, ki pravi med drugim, da Zveza mest Kraljevine Jugoslavije visoko ceni idejo sokolstva kot zelo pomembno nacionalno kulturno ustanovo in meni, da je dolžnost vsakega mesta to posebej pomembno in splošno narodno ustanovo podpirati z vsemi silami in da naj vsako mesto prispeva iz svojega proračuna čim večjo vsoto za dopolnjevanje te veličastne narodne ideje ...³⁹

Nacionalno plat Sokola poudarja tudi starosta društva dr. Milko Hrašovec v pritožbi, v kateri navaja, da je nameščenec mestne elektrarne zasmehoval sicer dostojen in slovesen sprevod "nacionalne mladine". Pri zaslišanju delavcev v Mestni plinarni in elektrarni, ki naj bi "zasmehovala sprevod", so ugotovili, da omenjena Suholežnik in Re-

bernak nista bila hkrati s sprevodom na ulici, ampak za njim, in sta bila v času, ko je bil sprevod pri kavarni Merkur, pred lokalom Zamparutti; takrat je iz smeri, v katero je šel sprevod, prišel proti njima njun znanec Jan in se pritožil, da mu je nekdo zbil klobuk iz glave. Na to naj bi Rebernak, kot je povedal, dejal, da njemu že ne bi noben zbil klobuka, ker bi ga sam snel; po Suholežnikovem pričevanju naj bi dejal, da klobuka ne sme nihče dol vreči in da ga njemu ne bo noben dol metal. Oba sta izjavila, da ni šlo za zasmehovanje sprevoda, kajti *"zavedata se in sta se tudi takrat zavedala, da se morata zlasti pri takih prilikah obnašati spoštljivo"*.⁴⁰

Do večjih neredov je prišlo 27. junija leta 1937 zvečer nekaj pred deveto, ko se je skupina približno štiridesetih celjskih sokolov in sokolic vračala s prireditve v Laškem. Med njimi je bil tudi narodni poslanec Ivan Prekoršek. Skupina je na železniški postaji oblikovala štirivrsto kolono, ki sta ji načelovala Izidor Cergolj in Tugomer Prekoršek. Sprevod je šel prek Aleksandrovega trga, po Žerjavovi ulici in Prešernovi ulici glasno prepevajoč sokolske pesmi in vzklikajoč *"Živijo Sokol"*. Med temi vzkliki se je zaslišal iz skupin vzklik: *"Dol s separatisti!"*, to pa je spodbudilo skupino pred železniško postajo, v kateri je bilo tudi nekaj udeležencev tabora Slovenskih fantov in mož, da se je odzvala s klici: *"Živjo slovenski fantje!"* in *"Živjo slovenski Orel!"*. Na to se je sokolska skupina odzvala z vzklikom *"Dol!"*.

Varnostni organi so takoj po oblikovanju skupine in prvih vzklikih, ko so videli, da je sprevod sokolov demonstrativne narave, naperjen proti udeležencem tabora, sokole pri trgovini Soko v Prešernovi ulici ustavili in zahtevali, da se razidejo. *"Demonstrativen značaj povelja se je pokazal zlasti v tem, da so udeleženci povelja vzklikali tudi: 'Dol s separatisti!', kateri vzklik je bil brez dvoma naperjen proti udeležencem tabora Slovenskih fantov in mož. ... Med potjo od kolodvora do trgovine Soko v Prešernovi ulici je povelje vidno narušala in je bilo tudi vzklikanje vedno hrupnejše. Policijski stražniki so udeležence povelja pozvali, da se takoj razidejo, in postavili pred povelje kordon. Povelje se je za hip ustavilo. Prekoršek Tugomer, ki je bil prvi v četveroredu, pa se je pognal naprej, odrinil z rokami dva bližnja stražnika in vzkliknil: 'Mi se ne damo', ter dajal ostalim udeležencem povelja znamenja, da mu sledijo. Zadnji del povelja je na njegov vzklik pritisnil prednje, radi česar je nastalo med udeleženci povelja in varnostnimi organi prerivanje." Sledila je aretacija Prekorška. Stražniki so ga odpeljali na postajo, do tja pa jim je sledila skupina približno*

³⁷ ZAC, MOC II, šk. 30.

³⁸ ZAC, MOC II, šk. 23.

³⁹ ZAC, MOC II, šk. 23.

⁴⁰ ZAC, MOC II, šk. 13.

*Povorka Sokolov skozi Celje (pred kolodvorom), "deca" v sokolskih krojih, 14. 7. 1936
(ZAC, fototeka Pelikan, šk. 2, sig. 566)*

dvajsetih oseb iz sprevoda in je zahtevala izpustitev Prekorška. V stražarnici je prišlo do ponovnega prerekanja in prerivanja. Poleg Prekorška je bil aretiran tudi Adolf Leskošek, ki naj bi poskušal preprečiti aretacijo Prekorška.

Ko so iz stražarnice odstranili moteče osebe, so popisali aretirana in ju izpustili. Prekoršek je zaradi dobljenih telesnih poškodb poiskal zdravniško pomoč; ugotovljeno je bilo, da je imel modrico za desnim ušesom, praske in modrico na levi strani hrbta ter predrt bobnič v desnem ušesu. Poškodbe naj bi dobil med aretacijo in v stražarnici. Trditev Prekorška, da so ga poškodovali varnostni organi, so ovrgli s pričanjem istih, ki so trdili, da je poškodbe dobil med prerivanjem v stražarnici in da ga je po vratu udarila civilna oseba večje postave, črne polti in dolgih črnih las (?!), ki je takoj po dejanju izginila iz stražarnice in je niso našli. Policijski stražnik Vinko Drozg je povedal, da je bil pritisk civilistov "tako močan in nenavaden, da je radi tega pritiska na pragu stražnice celo padel".

Tako Adolf Leskošek kot Tugomer Prekoršek sta bila spoznana za kriva in kaznovana, s 400 din globe ali 8 dnevi zaporu Prekoršek, Leskošek pa s kaznijo, ki je bila za polovico nižja. Proti obema je bila tudi vložena kazenska ovadba pri pristojnem sodišču.⁴¹

Celjski Sokol matica je 15. septembra leta 1937 razposlal članom okrožnico z nalogami, ki naj bi jih izpolnil vsak sokol najpozneje tri dni pred sklicnim izrednim občnim zborom, na katerem naj bi obravnavali in sprejeli načrt za Petrovo petletko.

Vsem članom so poslali poseben obrazec za podatke, ki so jih potrebovali za obnovo matične evidence za člane, naraščaj in deco. Starši, ki so bili člani Sokola, so morali v obrazec vnesti tudi vse potrebne podatke o otrocih, čeprav ti niso bili včlanjeni, z navedbo razloga, "zakaj jih ne pošiljajo k sokolski telovadbi in če so tehtni zadržki, ki jih sicer ne bomo raziskovali, naj vnesejo približne podatke, kdaj bodo svoje otroke poslali v sokolsko telovadnico".

Začele so se tudi priprave na vsesokolski zlet v Pragi leta 1938 in organizacija "kroga hranilnih vlagateljev", ki so se mu posamezniki pridružili s podpisom posebne izjave, da bodo vsak mesec prispevali določen znesek v zletni fond, ki ga bo društvo vložilo z imenom uporabnika. Sredstva naj bi bila vezana do odhoda v Prago. Če se kateri od vlagateljev zaradi upravičenih razlogov izleta ne bi mogel udeležiti, mu bodo sredstva takoj vrnila.

V okviru nalog Petrove petletke so predvideli usposobitev desetih vaditeljev in desetih vaditeljic ter ureditev letnega telovadišča, ki naj bi bilo na katerem od teh prostorov: na Glaziji, v Gregorčičevi ulici (lastnik Majdič), ob Frankopanski cesti, za šolo (lastnik občina), v Zavodni (nekdanje lesno skladišče "Jugolesa") in na prostoru nekdanje Pertinačeve tovarne (lastnik Westen). Glazijo je imelo društvo tako ali tako v zakupu za 50 let. Drugi prostori so bili v lasti zasebnikov ali občine, zato bi moralo društvo zbrati sredstva za odkup.

⁴¹ ZAC, MOC II, šk. 15.

V Petrovo petletko so vključili tudi priprave na praznovanje petdesetletnice društva in organiziranje vseslovanskega zleta. Problem so predstavljali slavnostni kroji, ker jih niso imeli vsi in je nakup pomenil strošek za vsakega posameznika. Ta problem so poskušali rešiti na podoben način kot zlet v Pragi; člani, ki niso imeli kroja, bi ustanovili poseben odsek in vsak mesec zbirali sredstva, da bi kupili blago. Šivanje naj bi zagotavljali člani društva in pri tem zaposlili brezposelne krojače in šivilje.

Zvezni predpisi so zahtevali redno zdravstveno varstvo športnikov – mladino naj bi obvezno pregledali na začetku poslovnega leta in po potrebi tudi med letom. Za vsakega člana – telovadca je bil predpisan zdravstveni karton. Za zdravstveno varstvo naj bi skrbel poseben zdravniški odsek, ki ga je celjsko društvo šele ustanavljalo, zato so pozivali vse člane (brate) zdravnike, naj se udeležijo občnega zbora in pomagajo pri sestavi odseka.

Okrožnici so priložili tudi pristopnici in naložili vsakemu članu, naj pridobi vsaj enega novega člana.

Okrožnico so končali s pozivom: "*Veliko važnost in pažnjo posvečamo mladini. Nujno apeliramo na vsakogar, da pošlje predvsem svoje otroke v sokolsko telovadnico in če sam teh nima, da vpliva na roditelje – prijatelje in znanke, da le – ti pošljejo mladino v naše vrste. Bližajo se veliki dnevi sokolskih slavnosti, zato je potrebno, da bo v naših vrstah zastopano vse, staro in mlado, kar čuti sokolsko.*"

Za člane in članice v starosti od 18 do 26 let je bila telovadba obvezna, starejšim bratom in sestram pa so jo "nujno" priporočali, kajti "ne bo jim škodila, baš nasprotno".⁴²

Viri in literatura

Viri

- Zgodovinski arhiv Celje (ZAC)
 ZAC 24, Mestna občina Celje, I. del, 1850–1918 (MOC I), šk. 42, 137
 ZAC 24, Mestna občina Celje, II. del, 1919–1941 (MOC II), šk. 12, 13, 15, 22, 23, 27, 29, 30, 92
 ZAC 1365, Celjski Sokol, šk. 1
 ZAC 1025, Fototeka Pelikan, šk. 2
 Uradni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 11/1929, 34/1930

Časopisi

Nova Doba, 99/1930, 103/1930, 3/1938
Jutro, 150/1940

Literatura

Bogunovič, M. Dušan: Ideja i razvitak čehoslovačkoga sokolstva. *Jugoslovanski sokolski koledar* 1922, str. 83–85, 1922.

Enciklopedija Slovenije 12.

Karlovšek, dr. Josip: Iz mojih spominov na sokolsko in narodno delo v celjskem okrožju. *Jutro*, št. 150, str. 12, 1940.

Koman, Manica: Voditelji celjskega Sokola v petdesetih letih. *Jutro*, št. 150, str. 10, 1940.

Mejak, dr. Ervin: V viharjih in sončnih dneh pri Sokolu v Celju. *Jutro*, št. 150, str. 11, 1940.

Orožen, Janko: Sokol Celje matica ob zlatem jubileju, Kratek zgodovinski oris razvoja in dela celjskega Sokola v letih 1890–1940. *Jutro*, št. 150, str. 9, 1940.

Popovič, dr. Laza: O Sokolskom radu. *Jugoslovanski sokolski koledar* 1922, str. 77 in 80, 1922.

Zupančič, Ivanka: Trideset let dela celjske sokolske župe. *Jutro*, št. 150, str. 9, 1940.

Zusammenfassung

TURNVEREIN CELJSKI SOKOL 1890–1940

Die Sokolbewegung begann als nationalistische Bewegung in den 60er Jahren des 19. Jahrhunderts in Böhmen und Mähren und verbreitete sich bald auch in den anderen slawischen Ländern der Habsburgermonarchie.

Der Turnverein Celjski Sokol wurde 1890 auf Initiative von Dr. Dragotin Treo zusammen mit Gleichgesinnten gegründet. Der Verein hatte ursprünglich den Zweck, regelrechte Leibesübungen anzuregen und zu ermöglichen. 1903 erhielten die Regeln einen zusätzlichen nationalistischen Aspekt: "Der Vereinszweck ist die Stärkung der körperlichen und nationalen Kräfte im slowenischen Volk." Der Verein beschränkte sich nicht nur auf körperliche Ertüchtigung, sondern sorgte auch für gesellige, kulturelle und Bildungsaktivitäten.

Das Raumproblem löste der Turnverein in Celje durch gemietete Räume bis 1910, als im Stadtteil Gaberje das Sokol-Vereinshaus errichtet wurde. Aufgrund der slowenischen nationalen Gesinnung

⁴² ZAC, MOC II, šk. 15.

des Vereins kam es mit den deutschen Nationalisten zu erheblichen Problemen. Während des Ersten Weltkriegs wurden die Sokolisten verfolgt, ihr Vereinshaus wurde vom Militär besetzt. Nach dem Zerfall Österreich-Ungarns wirkten die Sokolisten am Aufbau des neuen jugoslawischen Staates aktiv mit.

Von 1910 bis 1940 bestand in Celje ein regionaler Sokolverband (Celjska sokolska župa), der bis

1914 die Vereine von vier Bezirken zusammenschloss (Celje, Maribor, Krško und Zagorje ob Savi); in diesem Jahr kam es zur Absplitterung des Mariborer Teils, der einen eigenen Verband gründete. Nach der Gründung des Sokol des Königreichs Jugoslawien 1929 schlossen sich die Vereine des Sokolverbandes von Celje einstimmig dieser gesamtstaatlichen Organisation an.